

МАНАС - УЛУТТУК ИДЕЯ – ТИЛ САЯСАТЫ

Азыркы заман бир топ элдер үчүн кайра жаралуу, ренессанс дооруна айланып, алар өздөрүнүн ким экендигин иликтеп, изденип, адамзат тарыхында, дүйнө картасында өз ордун аныктап жаткан кези. Жыйырмадан ашуун жыл демократиялык коомду куруп келе жаткан, ушул оңой эмес жолдо канча деген кыйынчылыкты, ал тургай, эки ыңкылапты башынан өткөргөн, ары кылым карыткан байыркы, ары көп жагынан жаңы чыйырга кадам таштаган жаш Кыргызстан да алардын катарында. Ушул себептүү улуттук идея саясат менен маданиятта, анын ичинде этносаясат менен этномаданиятта борбордук орунда турган маселелерден. Ар бир өз алдынча алынган улуттун жашоо-турмушу менен руханий маданияты, ошондой эле улуттардын өз ара катышы, улуттар аралык баарлашуунун маданияты акыркы жылдардын ичинде кыйла өзгөрдү. Байкап көрсө, көптөгөн элдерде бүгүнкү элге билим берүүнү аталган улуттук идеянын негизине коюу аракети жасалып, ошого жараша окутуунун жаңы үлгүлөрүн издөө, анын усулдарын өркүндөтүү күч алууда.

Эскиден баш тартып, алдыга кадам шилтерде учурдагы абалынды, өзүндүн ким, кайда экенинди так аныктап алган оң. Андыктан жаңы эгемендүү мамлекет өз келечегинин туура багытын ата-баба мурасынан, элибиздин кылым карыткан тарыхый тажрыйбасынан издегени да бекер эмес. “Эпикалык мурас кыргыз элинин руханий маданиятынын өтө бай катмарын түзөт. Ага кайрылуу бардык учурда өзгөчө мааниге ээ, ал эми биздин заманда, идеологиялык негиздер урап, жаңы жол көрсөткүчтөр менен идеалдар изделип жаткан шартта аны изилдеп үйрөнүшүнүн актуалдуулугу өскөндөн өсүүдө. Ошол изденүүдө көп элдер мыйзам ченемдүүлүк менен өз башаттарына, өз ата-бабаларынын руханий мурасына кайтышат” [4, 4].

Элдин көркөм мурасы – анын жан дүйнөсүнүн көрөңгөсү, руханий дөөлөттөрүнүн кенчи. Ал эми кыргыздын элдик чыгармачылыгынын туу чокусу – “Манас” дастаны. Кыргыздын улуу жазуучусу Чыңгыз Айтматов “Манасты” чалкып жаткан океанга окшотуп, ал “өзүнүн нак маңызына, тирүү турпатына” кыргыздардын тарыхы менен тагдырын, “кылымдык кайгысы менен азабын”, “кыргыз рухунун бүтүндөй дүйнө таанымы менен менталитетин” камтыганын баса белгилейт [1, 15]. “Өткөндүн маданий эстеликтеринин чегинен чыгып, – дейт жазуучу, – ал [‘Манас’] азыркы мезгилдин керектөөлөрүнө толук жооп берген, тирүү эстетикалык акт катары элдин руханий дөөлөттөрүнүн бүгүнкү казынасына табигый жол менен, ага төп келип куюлат” [1, 15]. Ал эми академик А.Акматалиев мындай дейт: “Улуттук идеяны ар бир жаңы муун, ар бир жаңы коом маанилүү жана туруктуу деп эсептейт. Эпосто да бул жөнүндө айтылат” [2, 403].

“Манасты” кыргыздардын кечээги күнүндөй көрүп, анын улуттук идеянын булагы катары маанисин четке кагып, улуттук идеологияны иштеп чыгууда, кайра андан баш тартуу керектигин айтып, анын ордуна диний идеяларды сунуш кылган пикирлер да жок эмес. Мисалга публицист М.Кабылбековдун айткандарын келтирсек болот [7]. Бирок мындай ойлогондор аз.

Коомдук-саясий жана руханий жашоонун бардык чөйрөлөрүн демократташтыруу жана түп тамырынан жаңыртуу жүрүп жаткан азыркы шартта өткөндөгү окуялар менен тажрыйбаны тарыхый өңүттөн кунт коюп изилдөө, ага сын көз менен карап, калыс баа берүү орун алууда. Демократия менен ачыктык – бул улуттук аң-сезимдин өсүшүнүн, адеп-ахлактын өз калыбына келишинин, элдин рухий кайра жаралышынын негизи. Жакшылап иштелип чыккан, калыптанган улуттук идея теориясы, көптөгөн окумуштуулардын оюнча, өз алдынча улуттун жашоо-турмушун да, дүйнө жүзүндөгү

бардык элдердин өз ара алакасын да жаңы деңгээлге алып чыга алат [14, 153].

Улуттук идея маселеси көп кырдуу, татаал, анын чиеленишкен жерлери көп. “Улут”, “идеология”, “саясат” сөздөрү акыркы мезгилдерде, бир чети, өтө популярдуу болуп, элдин оозунан түшпөй келсе, бир чети, маани жагынан өтө татаал, көп кырдуу болуп, көптөгөн талаш-тартыштарды туудурган түшүнүк-сөздөрдөн. Бул маселеге кеңири токтолбой, анын бир гана, өтө маанилүү аспектисин айта кеткибиз келет.

Улут жөнүндө кеп болгондо, ага ар кайсы булактарда ар кандай аныктама берилгенин көрсө болот. *Улут* деген түшүнүктүн азыркы илимде эки башка негизги аныктамасы бар. Биринчи аныктама боюнча, *улут* этностук жалпылык катары каралып, этностун өнүгүшүндөгү эң жогорку баскыч болуп эсептелет [9, 11]. Мындай жалпылык бирдей маданиятка, анын ичинде – тилге жана коомдук жалпы аң-сезимге негизделет. Экинчи аныктама боюнча, *улут* саясий жалпылык болуп саналып, бир мамлекеттин чегинде жашаган элди билдирет [ошол эле жерде]. Келтирилген аныктамалардын биринчиси салттуу, экинчиси заманбап. Эл аралык укук тармагында *улут* түшүнүгү экинчи мааниде колдонулат. Аталган эки маани башка тилдерде эки башка термин менен да берилип жүрөт: *нация – национальность, nation–nationality*. Кыргыз тилинде эки башка термин жок болгондуктан, *улут* деген бир эле термин колдонулат. Кантсе да, биздин оюбузча, улут түшүнүгүнүн эки жагын тең эске алган абзел.

Улуттук идея түшүнүгү *улут* түшүнүгүнөн келип чыгат. “Улуттук идея, – деп жазат В.А.Алексеева, – улуттун өздүк аң-сезиминин убакытка көз каранды болбогон турмушунун системалаштырылган, көбүнчө социалдык-философиялык же коомдук-саясий тексттер, көркөм чыгармалар аркылуу берилген жалпы формасы... Улуттук идеянын мазмунун аны алып жүргөн этнос-элдин тиричилигинин мааниси түзөт” [3]. Бул аныктамада *улут* деген термин, негизинен, ‘этнос’ деген мааниде колдонулган. Бирок В.А.Алексееванын түшүнүгүндө, этноулут өнүгүп отуруп, коомдук-саясий формага (коомдук институтка) өтөт. “Улуттук идеянын өзү, – дейт андан ары окумуштуу, – убакытка көз каранды болбогону менен, аны чагылдырган конкреттүү формалар дайыма тарыхый мүнөзгө ээ” [ошол эле жерде].

Улуттук идея улуттук идеологиянын өзөгүн түзөт. А.Акматалиев жазгандай, “Улуттук идея жыйынтыгында – бирдиктүү улуттук идеологияга алып келиши керек” [2, 384]. *Улуттук идеология* дегенибиз – элдин (*улуттун*) өзүнүн өткөндөгү тарыхы, бир болуп калыптанышы, ошол биримдигин сакташы, башка элдер менен болгон карым-катышы, мындан аркы өнүгүшүнүн максаттары туурасындагы идеялардын суммасы. Бирок эл арасында болгон идеялардын баары эле чыныгы улуттук идеологиянын тутумуна кире албайт. Сөзүбүздүн башында эле улуттун эки башка маанисин карап, алардын экөө тең эске алынууга тийиш экенин айтканбыз. *Мамлекет* менен *улут* түшүнүктөрү бири-бирине барабар эмес. Азыркы заманбап коомдо, азыркы глобалдашуу заманында бир дагы өлкө жалаң гана бир этностон турбайт. Ошол эле учурда көп улуттуу мамлекеттин бир нече эли да болбойт. Заманбап мамлекет – бир бүтүндүк (эң жок дегенде, ал ошондой болушу керек), бул биримдик мамлекеттик жашоонун бардык деңгээлдерине, бардык ченемдерине тийиштүү.

Улут түшүнүгүн этнос маанисинде гана алып, улуттук идеяны толугу менен ага негиздөө улутчулдукка алып келиши мүмкүн. “Улуттук идея менен улутчулдукту айырмалоо зарыл. Улутчулдук, шовинизм кескиндүүлүктү, радикалдуулукту талап кылат, улуттар ортосунда от жагат, биринин үстүнөн бири тебелөөгө, кемсинтүүгө барат. Ал эми улуттук идеяда бир максаттуулук бар. Кыргызстандыктардын бардыгы өлкөнүн гүлдөп-өсүшү үчүн чогуу аракеттенип, максаттары келечекке умтулуу максаттары болуп саналат” [2, 384]. Андыктан “улуттук идеологиянын өзөгүн түзгөн улуттук идеяларга эң биринчилерден көңүл буруп, аларды тактап, ажыратып алышыбыз керек” [ошол эле

жерде, 382].

Улут түшүнүгүнүн тар жана кең маанилери, алардын өз ара тыгыз байланышы улуттук идеология менен мамлекеттик идеологиянын карым-катышынан да көрүнүп турат. “Улуттук идеологиянын негизинде башка улуттар, элдердин аң-сезимин, көз караштарын эске алуу менен жалпы кызыкчылыктан улам мамлекеттик идеология түзүлөт. Улуттук идеология менен мамлекеттик идеологияны карама-каршы, ажыратып коюуга болбойт. Булар бири-бирин толуктап турат, бирок экөөнү бир катары карабаш керек. Улуттук идеология мамлекет үчүн керек” [ошол эле жерде, 383-384].

Өз эгемендүүлүгүнүн алгачкы жылдары эле Кыргызстан рухий, идеялык тирөөчтөрүн “Манастын” саптарынан издеген. Мындай изденүүнүн алгачкы аракеттери катары эпостон Манастын жети осуясын алып чыгып, жаш мамлекеттин идеологиялык пайдубалына салуу аракеттерин атаса болот. Бул төмөнкүдөй осуяттар эле: 1. Эл-журттун ажырагыс бүтүндүгү жана бир жакадан баш, бир жеңден кол чыгарган ички биримдиги; 2. Улут аралык ынтымак, достук жана кызматташтык; 3. Улуттук ар-намыс жана атуулдук ариет; 4. Арыбас мээнет, алдынкы өнөр-билим аркылуу бакубат дөөлөткө умтулуу; 5. Гуманизм, айкөлдүк, кечиримдүүлүк; 6. Табият менен таттуу мамиледе болуу; 7. Кыргыз мамлекеттүүлүгүн чыңдоо жана аны көздүн карегиндей сактоо.

Аталган осуяттарды иш жүзүнө ашыруу, элди аларга байыр алдыруу канчалык ийгиликтүү болгону – өзүнчө кеп. Жогоруда келтирилген осуяттар кагаз бетинде калып, элге кеңири тарабай, аларды жайылтуу аракеттери каалагандай жемиш алып келбеди.

Тилекке каршы, аталган осуяттарга бийлик деңгээлинде да, эл арасында да өтө саясий мамиле жасалып кеткен. Биринчи президентибиз бийликтен четтегенде, аны менен кошо Манастын осуяттары да жаңылыш делинип, четке кагылган. “Болгон күнөөсү ушул, болбосо идеянын өзү жакшы эле болучу”, – дейт бул туурасында А.Акматалиев [2, 398]. Анын оюнча, Манастын осуяттары “бүгүн да, эртең да актуалдуулугун жоготпой турган элдик идеялар” [ошол эле жерде, 400]. Андай болсо, эмне үчүн “Манас” эпосуна таянган, Кыргызстандын көп этностуу, көп тилдүү элинин мүдөөсүнө жооп берген, элибизди алдыга сүрөгөн, жетелеген улуттук идеология алигиче иштелип чыга элек? Мунун негизги себебин окумуштуулар бийлик менен элдин ортосундагы ажырымдан көрүшөт. Бир жагынан, чиновниктер идеология жаратууга киришип, элдин чыныгы аң-сезимин түшүнүшпөйт, коомго өз көз караштарын таңуулашат. Эл күнүмдүк турмушу менен алек болуп, идеологияга кызыккыдай эмес. Ошентип, эки жакта тең кайдыгерлик өкүм сүрөт [2, 381].

Бул жагынан караганда, жогору жактан иштелип чыккан “Манастын жети осуяты” концепциясынын аздыр-көптүр жасалмалуулугун айтып, ага каршы чыгып жаткандардын пикиринде да чындык бар экенин моюнга алуу керек. Алардын оюнча, аталган осуяттар өтө эле жалпы мүнөзгө ээ, ал эми чындыгында улуттук идеология “Манас” эпосун да, кыргыз элинин калган да бай көркөм мурасын терең, чыныгы илимий көз караштан изилдөөгө таянып, Кыргызстан менен кыргыз улутунун тарыхый өнүгүшүн, коомдун учурдагы абалын жана элдин аң-сезимин эсепке алышы керек [8, 9].

Ошентсе да “Манастын жети осуятын” жөндөн-жөн эле четке кагуу туура болбойт. Андан көрө аларды баштапкы чекит катары коюп алып, улуттук идеологияны түзүү аракетибизди андан ары улантканыбыз туура болот, анткени алар “Манас” эпосунда камтылып, улуттук идеологиянын өзөгүн түзгөн чачылган элдин башын кошуу, биримдикти элдин күчү катары көрүү, бириккен элди акылман жетекчинин кол алдына алып келип, бекем мамлекет куруу, мамлекеттин коопсуздугун башка элдер менен ынтымакка келүү аркылуу камсыз кылуу, атуулдук сезим, улуттук ар-намыс жана башка ушул сыяктуу идеяларга үндөшүп турат [2, 403-406].

Этноулуттун негизги белгилеринин бири – этностун жалпы улуттук тили. Андай

болсо, тилдин улуттук идеяга да тиешеси бар. А.Акматалиев жазгандай, “улуттук идеология, улуттук идеянын түпкү булагы болуп кыргыз тили саналат” [ошол эле жерде, 383]. Бирок тил менен улуттун ортосуна барабар белгисин коюуга болбойт, анткени бул эки кубулуштун ортосундагы мамиле, чындыгында, өтө татаал, бир жактуу эмес. Илимде, биринчиден, улуттун чеги этностун чегине дал келбегенин, экинчиден, тил улуттун маанилүү бөлүгү болгону менен, улут тил менен аныкталбаганын айтышат. Мисалы, бир эле улут бирден көп тилде сүйлөшү мүмкүн (Швейцария, Бельгия, Индия ж.б.). Ар башка улуттар бир тилде сүйлөшү мүмкүн (америкалыктар, англиялыктар, австралиялыктар). Ал турсун, улут өзүнүн эмес, башка элдин тилинде сүйлөшү мүмкүн. Айрым саясатчылардын, атүгүл, кээ бир окумуштуулардын Кыргызстанды Швейцарияга салыштырып, тил саясатын иштеп чыгууда Швейцария, Канада, Бельгия сыяктуу мамлекеттердин үлгүсүн алса болот дегени мына ушундай жагдайларга таянат. Бир карасак, алардын айткандары жөндүү көрүнүшү да мүмкүн. Бирок чыныгы изилдөө бул сыяктуу идеялардын артында өлкөлөрдөгү тилдик, этностук жагдайды, эл менен тилдин тарыхын жакшы билбегендик жаткандыгын көрсөтөт. Анткени сыртынан канчалык окшош көрүнбөсүн, Кыргызстандагы тарыхый-этникалык жагдай таптакыр башка.

1989-жылы кыргыз тили Кыргызстандын мамлекеттик тили макамына ээ болгон. Мамлекеттик тил жөнүндөгү мыйзамдын жарыяланышынын зарылчылыгы ошол мыйзамдын кириш бөлүмүндө мындай деп түшүндүрүлгөн: “Лениндик улуттук саясаттын принциптери бурмаланган-дыгына байланыштуу, коомдук жана мамлекеттик жашоонун бардык чөйрөлөрүндө кыргыз тилинин колдонулушу чектелген мүнөзгө ээ болгон, ошондон улам кыргыз тилин укуктук институттардын жардамы менен мыйзам чыгаруу деңгээлинде коргоо жана өнүктүрүү боюнча өзгөчө чараларды көрүү талап кылынат” [6]. Бирок кыргыз тили кыргыз этносунун гана тили катары каралбайт. Мыйзамга ылайык, ал өлкөдө жашаган бардык этностордун жалпы тили болуп калышы керек. Дал ушул мааниде кыргыз тили улуттук идеологиядан өз ордун ала турган. “Кыргыз тилин сактоо, муундан муунга калтыруу, – дейт бул туурасында А.Акматалиев, – жалпы Кыргызстанда жашаган улуттар менен элдердин жоопкерчилигинде болушу керек. Улуттук идеянын негизги максаты дал мына ушунда! Албетте, башка улуттардын идеялары менен карама-каршылыкта болбошу керек” [2, 383]. Кантсе да, *улут* деген түшүнүк адеп тар маанисинде гана каралып, бул өлкөдө улуттар аралык чыңалууга алып келип, ошондон улам орус тилине расмий тил макамы ыйгарылып, расмий тил жөнүндөгү мыйзам чыгарылган [5].

Тил саясатын жүргүзүүдөгү мындай мамиле мурдагы, совет мезгилиндеги улут жана тил саясатынын кыйынчылыктары жана кемчиликтери менен шартталган десе болот. Совет мезгилинде, бир жагынан, өз алдынча этнос-улуттарды өнүктүрүүгө, алардын этностук-маданий өзгөчөлүктөрүн сактап калууга, экинчи жагынан, жаңы коомдук кубулуш болгон жалпы советтик улутту калыптандырууга аракет жасалган. Бирок иштин бул сыяктуу эки багытын айкалыштырыш мүмкүн беле? Алар бири-бирине карама-каршы келбейт беле? Бул суроолорго, ачыгын айтканда, толук, так жооп алигиче бериле элек. Ырас, совет доорунун алгачкы жылдары мындай саясат өзүнүн жакшы натыйжаларын берген деп айтса болот. Ошол кездеги лениндик улуттук саясаттын аркасы менен кыргыз эли, кыргыз тили жок болуп кетпеди, тилибиз өзүнүн жаңы жазмасына ээ болду, улуттук жазма адабиятыбыз калыптанды, маданиятыбыз жаңы деңгээлге көтөрүлдү. Кантсе да, бул процесстин башка жагы, башкача таасири да болгон. Муну андан кийинки мезгил айкын көрсөттү.

Кыргызстан компартиясынын башында Т.Усубалиев турган 1960-жылдары кыргыз тили сабактарынын кыргыз мектептеринен алынып ташталышын да кыргыз тилинин келечегине балта чабуу катары кароо керек. Ал кезде Советтер Союзу бирдиктүү мамлекет катары гана каралбастан, керек болсо совет эли аталган бир бүтүн жаңы этносту

жаратуу максат катары коюлган. Бул ошол учурдагы улуттук же мамлекеттик идеянын, идеологиянын ажырагыс бир бөлүгү эле.

Ошондон улам тил саясатында негизги басым мамлекеттик тил катары кыргыз тилин өнүктүрүүгө коюлган. “Кыргыз Республикасындагы этнотилдик процесстердин негизги багыты болуп, – деп жазат Н.Өмүралиев, – кыргыз тилинин өнүгүүсү жана өркүндөөсү эсептелет. Мамлекеттик тил макамын алгандыгына байланыштуу, анын аткарган коомдук-саясий милдеттери уламдан-улам кеңейип келет” [11].

Бир чети, экинчи катардагы тил абалына келип, канча деген сөзү унутта калган, бир чети, жаңы шартта өнүгүп, коомдук жашоо-турмуштун жаңы чөйрөлөрүн тейлей баштаган кыргыз тили өзүнүн сөздүк корун толуктоо зарылчылыгы алдында турат. Бул жагынан нукура кыргыз тилинин бай көрөңгөсү болгон “Манас” эпосу ошондой тил байытуунун сонун булагы болуп берүүдө. Тилибизди “кыргызчалоодо” адистердин “Манас” эпосуна кайрылганы буга ачыктан ачык далил.

Жогорудагы изилдөөсүндө Н.Өмүралиев дагы мындай дейт: “Белгилей кетчү нерсе, совет мезгилинде коштилдүүлүктүн өнүккөндүгү кыргыздардын өздүк аң-сезиминде улуттук тилдин ролун төмөндөткөн эмес. 1989-жылы өткөн Бүткүл союздук эл каттоонун жыйынтыгы боюнча, кыргыздардын 99,3%ы эне тили катары өз улутунун тилин көрсөтүшкөн” [ошол эле жерде]. Бирок окумуштуунун бул пикирине толук кошулуу мүмкүн эмес, анткени В.Хауг белгилегендей, тил жагдайы менен этностук түзүлүштүн ортосундагы катыштын ар кандай көптөгөн нюанстары бар. “Совет мезгилиндеги каттоолордо тил так аныкталбайт, – дейт изилдөөчү. – Элдин көпчүлүгү жөн гана расмий түрдө алардын этностук тобуна таандык болгон тилди өзүнүн ‘эне тили’ катары көрсөткөн болушу керек” [13].

Мамлекеттик тилдин өлкөдөгү бир эле этноско эмес, андагы бардык элдерге тиешеси бар экендиги “Этностук саясат жана Кыргыз Республикасынын коомчулугун баш коштуруу Концепциясында” да баса белгиленген. “Кыргыз тилинин статусу мамлекеттик тил катары анын коомдогу интеграциялык ролун аныктайт”, – деп жазылган аталган документте [14, 60]. Мамлекеттик тил Кыргызстан жарандарынын бардыгы үчүн орток тил болуп, коомдогу кырдаалды турукташтыруунун, коомду туруктуу өнүктүрүүнүн, калкты бир максаттын тегерегинде бириктирүүнүн өбөлгөсү болууга тийиш эле. Ошондой эле концепциянын авторлорунун оюнча, өзүнүн интеграциялык милдетин аткаруу менен мамлекеттик тил мамлекеттин өзүн чыңдап, анын бардык жагынан өнүгүшүн камсыз кылышы керек [ошол эле жерде, 72].

Кандай гана болбосун, Кыргызстандагы азыркы тил жагдайы менен тил саясатын алып көрсөк, анда жооптордон көрө суроолор көп. Ырас, улут этноско барабар болбогондой, бир мамлекетте бир эле тилге орун берүү адилеттикке жатпайт. Улуттун ар бир этностук бөлүгү өз тилин колдонууга укуктуу болууга тийиш. Бирок улуттук, мамлекеттик тил деңгээлинде бир нече тилдин болушу элдин биримдигин бекемдебейт, кайра бошондотот. Кыргызстанда эки жарыш мыйзамдын: мамлекеттик тил мыйзамынын жана расмий тил мыйзамынын бар болгондугу канчалык жакшы натыйжа алып келери азыркыга дейре анык болбой келет. Чындыгында, дүйнөлүк тажрыйбада мамлекеттик тил жана расмий тил түшүнүктөрү бирдей эле макамды билдирет. Демек, кыргыз тили менен орус тилинин абалы, аныктамага ылайык, бири-биринен айырмаланбайт. Аталган эки мыйзамдын ортосунда, ачыгын айтканда, байланыш жок деп айтса болот. Андай болсо, кыргыз тилинин абалы көп жагынан кагаз жүзүндө гана өзгөрдү. Мамлекеттик тил мыйзамында каралган иш-чаралардын көпчүлүгү бүгүн да өзүнүн үзүрүн алып келе элек. Башкача айтканда, кыргыз тили өзүнүн коомдук милдетин толук кандуу мамлекеттик тил катары азыр да аткарбай жатат. Ошонун айгине далилдеринин бири – расмий документтер бүгүн да орус тилинде даярдалып, андан кийин гана кыргыз тилине которулат.

**«МАНАС» ЭПОСУ - МАМЛЕКЕТТИК
ИДЕОЛОГИЯНЫН ӨЗӨГҮ**

Бирок азыркы учурда улуттук идеология жана тил саясаты жаатында жаңыча кырдаал калыптанып келе жаткандай сезим бар. Бул сезимди Кыргыз Республикасынын Президентинин быйыл жарыяланган Мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасы да бышыктагансыйт. Анда маселе жаңыча көз караш менен каралып, ага олуттуу, бардык жагын эсепке алган мамиле жасалганы байкалат. Ошолордун арасында өзгөчө белгилей кетчү нерсе – тил саясатын өлкөдөгү тил жагдайын изилдөө менен иштеп чыгууга аракет жасалып жатат. Кыргыз тили өнүгүп, тил саясаты чыныгы жагдайды билүү менен жүргүзүлүп, мамлекеттик тил өз милдетин тийиштүү түрдө аткарып, элди бөлбөй, кайра бириктирсе, натыйжада, улуттук идеологияда да өнүгүп чыгып, элдин келечегине шарт түзүлөт деген илгери үмүт бар.

Адабияттар:

1. Айтматов А. *Сияющая вершина древнекыргызского духа*. //Энциклопедический феномен эпоса «Манас». -Бишкек, 1995.
2. Акматалиев А. Кыргыз тили, “Манас” жана Айтматов. –Б.: ЧП Абакеев А.Э., 2013.
3. Алексеева В.А. (1998). *Национальная идея*. //Современный философский словарь. /Под общ. ред. В.Е.Кемерова. -Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск: ПАНПРИНТ, 1998. - 555-556-бб.
4. Бакиров А. Ч. Айтматов и эпос “Манас”. //Сайт Международного института языков стран СНГ. –<http://inlang.linguanet.ru/ScientificWork/ScientificArticles/detail.php>.
5. *Закон Кыргызской Республики «Об официальном языке Кыргызской Республики» (2000)*. Взято с <http://russkg.ru/index>.
6. *Кыргыз Республикасынын “Мамлекеттик тил жөнүндө” Мыйзамы (1989, 2004, 2009)*. – Алынды: <http://medialaw.asia/document>.
7. М. Иманалиев и публицист М. Кабылбеков о национальной идее и стратегии развития государства. –Алынды: <http://analitika.org/kyrgyzstan/kg-society/2055-20051123031420818.html>
8. Можно ли строить государственную идеологию Кыргыз-стана на заповедях Манаса? – Алынды: <http://rus.kg/news/analytics/3061-mozhno-li-stroit-gosudarstvennyu-ideologiyu-kyrgyzstana-na-zapovedyah-manasa.html>
9. Назарбаев А. Идеологиясы жок мамлекет маданияттуу кулга айланат. //Алиби, 15 января, 2010.
10. Нация. – Алынды: <http://ru.wikipedia.org/wiki/нация>
11. Омуралиев Н. *Языковая ситуация в свете национальной политики Кыргызстана*. 24.10.2007. <http://www.centrasia.ru/news> сайтынан алынды.
12. Терешкович П.В. Нация. //Философский справочник. – Алынды: <http://www.filosofiya.su/word/naciia.htm>
13. Хауг В. Демографические тенденции, формирование наций и межэтнические отношения в Киргизии. //”Население Кыргызстана” /Под ред. З.Кудобаева, М.Гийо, М.Денисенко -Б.: 2004. –С. 109-157 <http://www.demoscope.ru/weekly/2005/> сайтынан алынды.
14. Этностук саясат жана Кыргыз Республикасынын коомчулугун баш коштуруу Концепциясы жана 2015-жылга чейин аракеттенүү Планы. – Алынды: <http://ethnic.analytics.kg/2011-06-28-09-42-34/2011-06-28-09-44-44/62--2015-.html>
15. Эфендиев Ф.С. Этнокультура и национальное самосознание. – Нальчик: Эль-Фа, 1999.